

MISCELANEÁ

CENA SLOVA

Dezider KAMHAL

So slovami sa často narába ako so zaklínadlami. Svedčí to o ich preceňovaní. Preceňujú ich však len tí, ktorí sa nimi dajú ovládať, ktorých možno urieknuť. Čarodějníci, mágovia slov, ovládajúci verbálne techniky, poznajú cenu, ktorú pripisujú slovám ich obete. Ovládajú čarovné formulky, ktoré otvárajú brány do svetov, v ktorých vládne mágia slov. Urieknutý človek sa z tohto sveta veľmi ťažko dostáva. Ved' kto by rád opustil svet, v ktorom stačí len hovoriť?

Vstup do takéhoto sveta je prísne strážený. Adepti sú podrobovaní mnohým skúškam, ktoré majú vyradiť každého, kto na nejakú otázku alebo narážku nepozná správnu odpoveď. Správnosť odpovede nezávisí od faktov, ani od významu použitých slov. Netreba rozumieť otázkam, treba len vedieť, kedy čo povedať. Stačí jediná chybná odpoveď a brána sa prinajmenšom dočasne zatvorí. Čím väčší trest vám hrozí za to, že nepoviete, čo sa má povedať, tým úzkostlivejšie sa pridržate slov a menej dbáte na to, čo znamenajú. Dennodenne sa tieto obrady konajú aj v inštitúciách, ktorých poslaním je učiť, nie skúšať.

Najmocnejší je ten, kto určuje heslá a vymedzuje okruh zasvätených. Poznáte ten pocit, že niekam nepatrite? Nepoznáte správne heslo, "tajné" písmo, alebo nemáte vstupenku. Takéto a mnohé iné dôkazy príslušnosti k skupine vyvolených platia najmä tam, kde sa slová zamieňajú s tým, čo znamenajú.

Tvrdiť to isté neznamená vysloviť tie isté zvuky či napísať tie isté reťazce znakov. Vďaka tomu možno tvrdiť tú istú hlúposť v rôznych jazykoch. Je však pravda, že hlúposť vyslovená napríklad v angličtine znie akosi lepšie. Zvädza nás honosnejší odev a nevšímame si hrbatú a starú hlúposť, ktorú zahaľuje. Preto sa zaklínači slov často utiekajú k novým alebo cudzím výrazom, ktorých magická moc ešte nestačila vypáchnuť. Poznajú predsa svoje publikum!

Je angličtina pravdivejšia alebo zmyslupnejšia ako slovenčina? Alebo sú pravdovravnější a presnejší vo vyjadrovaní Angličania? Zrejme skôr to druhé (s pochopiteľnými výnimkami), pretože inak by sme nemali dôvod viac veriť tomu, čo je povedané alebo napísané iným jazykom, ako *tomu*

istému, vyslovenému alebo napísanému po slovensky. S výnimkou tých, čo dávajú prednosť ľubovoľnej, ľubozvučne povedanej sprostosti pred múdrosťou cudzinca.

Pred tým, aby sme sa stali obeťou omylu alebo klamstva, za ktoré si nás niekto kupuje, nás často neuchráni ani to, že nepodliehame slovám. Darmo sme schopní porozumieť tomu, čo čítame, alebo počujeme, keď uveríme bez toho, aby sme si to overili. Okrem samolúbosti, ktorá nás lacno predá každému pochlebovačovi a lenivosti, ktorá nám znemožňuje rozvíjať kritické myslenie, sa to stáva najmä vtedy, keď sme odkázaní na svedectvo iných. Klamári rátajú s tým, že im rozumieme. Keďže vedia aj to, čomu najľahšie uveríme, často si nás, namyslených na vlastnú neomylnosť a presvedčených o svojich kvalitách, kúpia za groš. Tvoríme väčšinu, a preto tento svet patrí klamárom. Kto z nás uverí človeku, ktorý hovorí o našej hlúposti a obmedzenosti?

Zapochybujeme len vtedy, keď sa klamár pomýli (aj on je len človek...) alebo vtedy, keď sa klamári nedohodnú medzi sebou a každý z nich chce, aby ste verili len jemu. Vtedy prežívame ťažké chvíle a netrepežlivo čakáme, kým nám niekto povie, čomu máme veriť. Niekto nás určite klame, ale ani nám nenapadne, že nás môžu klamať všetci. Nepomáha to, čo predtým; nestačí nás len presvedčať, že sme schopní správne si vybrať, pretože jednak o tejto svojej schopnosti sami dobre vieme, a jednak nás o nej presvedčajú všetci, ktorí nás balamutia. Kto nám hovorí pravdu? Kto nám to povie, keď každý môže klamať?

Pravda nadobúda čoraz vyššiu cenu. Ochotne platíme čoraz viac za overovanie a preverovanie, aby sme vedeli, kedy nás kto klame. Zvyšuje sa hodnota ľudí, čo dokážu odhaľovať klamstvá alebo omyly. Občas sa uspokojíme aspoň s istotou, že nám ľudia nevravia vedome nepravdu, keď už nemáme istotu, že sa nemýlia! Prevaha lži si takto nakoniec vynúti pestovať schopnosti porozumieť tomu, čo slová a vety vyjadrujú, aby sme mohli zisťovať, či je to naozaj tak, či to platí. Rastie záujem o presné vyjadrovanie, lebo je oveľa lacnejšie osvojiť si čo najpresnejší jazyk, než zakaždým doplacať na nejasnosť výrazov. Keď sa teda nehovorí iba preto, aby reč nestála, rastie význam odpovedí na otázky typu: Ako to myslíš? Čo máš na mysli, keď hovoríš to a to? Čo tým chceš povedať? Čo znamená slovo, ktoré si teraz použil? Myslíš to vážne? Ako chápeš toto slovo?

V tejto situácii sa nemožno spoliehať na nikoho iného. Kultivácia myslenia, cibrenie jazyka, je úlohou každého z nás. Nikto vám nedá záruku, že nekupujete mačku vo vreci: ľudia vás nemusia klamať, môžu sa však mýliť. Sami musíte uvažovať o tom, ako zistiť, či vás ktosi neklame, alebo či

sa nemýli. Dokážete niekoho prichytiť pri klamstve, keď vám raz o tej istej veci tvrdí to, inokedy zase čosi iné? Môže sa predsa myliť! Možno sám nerozumel tomu, čo hovoril predtým alebo tomu, čo hovoril potom. Môže sa *vyhovoriť*, môže vám tvrdiť, že to myslel inak, alebo že to nemyslel vážne.

Keď sme sa dostali až sem, sme takmer zachránení. Vieme už, že nemôžeme uveriť nikomu len preto, lebo rozumieme tomu, čo hovorí. Ani vtedy nie, keď on sám je presvedčený o tom, že hovorí pravdu.

Klamári sa, samozrejme, ani teraz nevzdávajú. Bránia sa, spoliehajú sa na pomoc silnejšieho. Číru lož by odhalilo priveľa ľudí, preto sa neklame priamo a tam, kde sa dá tvrdenie ľahko overiť. Klame sa zaobalene (obal predáva!), dobre odeté klamstvo sa nasilu pchá do lepšej spoločnosti. Často práve pravda zohráva nevedomky úlohu sprievodcu a sprostredkovateľa. Ak však Lož nechce prísť o túto spoločnosť, nesmie sa dať s Pravdou do reči. Nenašla by porozumenie, Pravda a Lož nemajú spoločnú reč.

Existujú slová, ktoré majú pre nás mimoriadnu cenu, a práve preto si nás za ne možno lacno kúpiť. Vo chvíľach, keď ich prijímame, zabúdame, že nie sú vzácné samy osebe, ale len ako platidlo, ktoré má byť niečím kryté. Ako však možno rozoznať, ktoré slovo-minca je pravé? Ved' iba peňazokazci a znalci rýdzosti vedia, aké slová sú v obehu. Ako rozoznať slová vyslovené úprimne a mienené vážne od sfaľšovaných?

Trh je zaplavený bezcennými frázami, falošnými rečami a znehodnotenými slovami. Pomaly všetci odmietajú tieto slová prijímať ako platidlo. Slovo totiž stratilo hodnotu a nič závažné sa nedá povedať. Slovo má cenu vibrácií, ktoré vnímame sluchom, všetko sa považuje za táranie, prázdne reči, taľafatky. Čo iné ostáva ľuďom, ktorých nik nevedol k tomu, aby sa naučili rozoznať, kedy majú dočinenia so zvukmi či zrakom vnímanými formami a kedy s tým, čo majú tieto zvuky či tvary zastupovať? Chýba im schopnosť spoznať táraja či klamára, pretože by museli vedieť zvažovať slová, uvažovať o tom, čo sa povedalo. Ešte aj klamári sú na tom lepšie, lebo vedia, že klamú. Je ich ťažšie oklamať, lebo vedia, že sa klame.

Nakoniec, ak je obeživo priveľa mi znehodnotených a znalcov primálo, je v záujme všetkých, ktorí si navzájom slová vymieňajú, aby mohli za ne niečo získať. Začína sa čoraz väčšmi cenit' schopnosť určovať rýdzosť reči, zisťovať, čo kto ponúka ako platidlo.

Východiskom môže byť pokus zaviesť do obehu nové zvuky, neošuchané používaním a nezašpinené stykom so slovami, ktoré môžu znamenať hocičo, lebo neznamenajú nič. V rovnakom prostredí čaká tieto slová rovnaký osud ako ich znásilnených, a potom každému sa núkajúcich predchodcov. (Nie je vina slova, slova ako zvuku, že sa ho každý môže zmocniť.)

Slová sa nedokážu ubrániť. Každého sa hneď chytia obchodníci, ktorí sa ho snažia, pokiaľ trvá dopyt a nenasýtí sa trh, výhodne predať. Počnúc ľuďmi, čo píšu na objednávku, pouličnými predavacími, platenými rečníkmi a končiac politikmi, každý chce za nové slová čo najviac získať. Aj tu rozhoduje schopnosť rýchlo sa zorientovať na trhu a spustiť predaj vtedy, keď je zaručený vysoký zisk. Osud jednotlivých slov neleží na srdci nikomu, kto s nimi obchoduje. Obchodníkov so slovami zaujíma len to, komu a za koľko svoj tovar predajú. Nedá sa všetko predať, často práve vzácny tovar nejde na odbyt. Dobrí obchodníci ho ani neponúkajú, lebo poznajú svojich zákazníkov.

Môžeme sa teda pokúsiť nahradiť slová, ktoré nie sú ničím kryté, novými výrazmi. Zistili sme však, že nové zvuky nám nadiľho nepomôžu, lebo sú bezbranné voči komukoľvek, kto sa ich chce zmocniť. Skúsme to teda inak! Prestaňme hovoriť! Ak nevieme spoznať a oceniť *rozumnú* reč, nemá zmysel hovoriť. Ak sú v obehu len falošné mince a bankovky, nikto ich nechce. Mlčanie sa cení viac ako táranie, lebo popri slovách bez ceny jediné čosi znamená. Vyberme si teda mlčanie!

Lenže, aj mlčanie stratí zmysel, ak prestane jestvovať reč. Mlčanie si vyberáme preto, lebo chceme upriamiť pozornosť na nezmyselnosť slov, nie reči. Mlčanie je odpoveďou na táranie, nie na rozprávanie. Mlčme, alebo hovoríme rozumne! Cenu slov môžu zvyšovať aj tí, ktorí zakazujú hovoriť a trestajú pravdovravnosť. Za porušenie zákazov, za vyslovené a napísané, sa najviac platí. Platí sa aj za mlčanie. Odmeňovaní sú tí, čo mlčia, trestaní tí, čo neklamú. Ak sa takto slová nadhodnotia, vzrastie po nich hlad do tej miery, akú by v normálnych pomeroch nikdy nedosiahol. Paradoxne vznikne napokon stav, v ktorom sa nesmie nahlas povedať to, čo už takmer všetci vedia. Navyše, to isté sa dá povedať rôznymi slovami, preto je ťažké utajiť čosi tým, že zakážeme používať niektoré výrazy. Koniec koncov ani zákaz hovoriť nie sú schopní pochopiť tí, čo neprenikli za úroveň zvukov.

Existujú omyly, ktoré môžeme odhaliť bez toho, že by sme opustili svet jazyka. Prírodný jazyk má dosť prostriedkov, ktorými ich možno zistiť a odstrániť. Ak chcete, aby vám ľudia rozumeli, a aby ste rozumeli im, určite ich dávno používate.

Možno sa vám neraz stalo, že vás obvinili zo slovičkárenia práve vtedy, keď ste trvali na tom, aby vám vysvetlili význam slov alebo zvrátov, ktoré boli použité.

Išlo vtedy naozaj iba o slová?

Tento príspevok vznikol na Katedre humanistiky Matematicko-fyzikálnej fakulty UK ako súčasť grantového projektu č. 1/1508/94 a získal druhú cenu v súťaži Literárneho fondu SR *O najlepšiu vedeckú esej* roku 1996.